

О. В. Пономаренко

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПСИХОЛОГІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто необхідність постановки науково-педагогічної проблеми формування готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти.

Актуальність проблеми визначається відсутністю будь-якого контролю за суб'єктами освітніх послуг на ринку неформальної освіти, в якій з'являються, а іноді й певним чином домінують люди без класичної психологічної освіти та з поверховим уявленням про можливі наслідки своєї комерційної активності для психічного стану та фізичного благополуччя громадян.

Показано, що на рівні професійної освіти майбутніх магістрів психології існує низка суперечностей, що стримують можливості найбільш повного втілення потенцій випускників магістратур на ринку неформальних освітніх послуг, досягнення перспективних особистих цілей та смислів без надмірних психофізіологічних, інтелектуальних та емоційних напружень і деформацій та з мінімальними втратами часу й фінансів.

Пропонуються процесуальні установки формування готовності до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти через побудову персональних «стартапів» виходу на ринок та конструювання індивідуальних траєкторій розвитку відповідних компетентностей на основі встановлених поведінкових, внутрішньо-рефлексивних та інтелектуальних характеристик людини, ступеня її особистісної мотивації, а також аналізу труднощів, з якими вона стикалася на етапі проходження педагогічної та психологічної практики.

Показано, що в результативному плані підсумкова готовність упредметнюється через вихід на автономні пізнавальні інтереси студентів, що гарантують повноцінну суб'єктність професіоналів у виборі варіантів самоідентифікації та самореалізації, інтенсивне вивчення природи актуальних освітніх послуг.

Аргументовано, що подальшого опрацювання потребує конкретизація недоліків та емпіричних характеристик традиційного педагогічного процесу в закладах вищої освіти, пошук та обґрунтування індикаторів готовності зазначених фахівців до успішної роботи в обставинах невизначеного характеру.

Перспективною темою для опрацювання вважаємо аналітичну роботу над змістом найбільш конструктивних пропозицій українських та світових дослідників проблеми, пошук ідей для екстраполяції із суміжних галузей та сфер, в яких питання збільшення конкурентних переваг фахівців на ринку неформальних освітніх послуг стало предметом дослідження або емпіричного успіху.

Ключові слова: майбутні магістри психології, неформальна освіта, професійна освіта, освітні послуги, психолого-педагогічна діяльність.

Постановка проблеми. На початку 20-х років ХХІ століття українське суспільство демонструє все більш зростаючий інтерес до отримання освітніх послуг в умовах неформальної освіти. Її доступність, комфортність та особистісно зорієнтований характер дають змогу реального навчання всіх груп населення протягом життя, а розширення можливостей пересічної людини за рахунок логістично та естетично привабливої форми педагогічної та андрагогічної взаємодії створює зручне та високомаржинальне освітнє середовище, в якому мало що піддається фіксації та регламентованості.

При цьому один із найбільш популярних запитів ринку таких послуг – психологічні знання та

практичні навички, які дають змогу найбільш повної реалізації природних потенцій кожній людині в реальності українського соціуму. На жаль, у зв'язку з практично повною відсутністю будь-якого контролю за суб'єктами такої діяльності з боку держави та професійних співтовариств на ринку з'являються, а іноді й певним чином домінують люди без класичної психологічної освіти та з поверховим уявленням про можливі наслідки своєї комерційної активності для психічного стану та фізичного благополуччя громадян.

Зазначена тенденція поступово змінює «правила гри» в неформальній освіті в бік безконтрольного та некваліфікованого шарлатанства з

боку її суб'єктів, коли метою «освітньої діяльності» виступає максимальний прибуток, який отримується, головним чином, на болючих проблемах людей, іноді посилюючи недовіру до психологічної науки та її професіоналів – психологів, психотерапевтів, психіатрів тощо.

Нормалізація ситуації, що склалася, можлива за рахунок активного втручання, а краще – домінування на ринку неформальних освітніх послуг професіоналів своєї справи, зростання їх популярності та продуктивності.

Метою даної статті є постановка проблеми формування готовності до професійної діяльності в умовах неформальної освіти майбутніх магістрів зі спеціальності «Психологія».

Виклад основного матеріалу. Згідно з переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в Україні з 2015 року [8], спеціальність 053 «Психологія» віднесено до галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», а статус майбутнього магістра мають у нашій країні особи, які зараховані до закладу вищої освіти наказом керівника, який має всі формальні підстави для організації такої підготовки. Мовою академічного та нормативно-правового характеру майбутній магістр – це особа, яка бажає отримати «освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми» [10].

У чому ж недосконалість такої програми в сучасній її традиційній версії і чи є реальні підстави для сумнівів щодо готовності майбутніх магістрів ефективно працювати на неформальному, тобто практично вільному ринку освітніх послуг?

Слід визнати, що для прагматичного песимізму є всі необхідні методологічні, теоретичні, емпіричні і навіть нормативно-правові підстави.

Наприклад, у нормативно-правовому аспекті спостерігаємо таку ситуацію: згідно зі статтею 8 Закону України «Про освіту» неформальна освіта здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [12].

Таким чином, на законодавчому рівні за неформальною, а отже фактично не контрольованою ніким, зокрема й державою, освітою закріплено право не тільки здобувати будь-кому та будь-яку освіту, а й в окремих випадках – отримувати часткові освітні й професійні кваліфікації. При цьому єдиним критерієм (мірилом) якості провадження такої діяльності виступає попит населення. Годі й дискутувати про те, до яких масових маніпуля-

цій можуть вдатися суб'єкти психолого-педагогічної діяльності на ринку неформальних освітніх послуг, адже психологічна та педагогічні науки не є науками точними, що означає неостаточність набутих людством знань, їх діалектичний характер та складність об'єктивної операціоналізації результатів такої освіти.

Відомо, що представники психологічної науки, розробники її філософських та методологічних засад побудували неоднозначний теоретичний фундамент, іноді перевірений пролонгованими масштабними експериментами, підтверджений валідними емпіричними результатами, а іноді – існуючий лише у фантазіях авторів як абстрактна ідея, що вдало пояснює соціальну та індивідуальну поведінку та природу людини.

Наприклад, серед найбільш впливових та пошанованих фундаторів психологічної науки, чії думки є нині змістовою основою університетських підручників із практичної психології, слід визнати практично безкінечну поліваріативність теоретичних позицій (А. Адлер, У. Джеймс, Е. Еріксон, С. К'єркегор, А. Маслоу, Р. Мей, В. Райх, К. Роджерс, Б. Скіннер, В. Франкл, З. Фрейд, Е. Фром, К. Юнг та ін.) [16].

Автори здійснили спробу визначення сутності людського життя та його рушійних сил, намагаючись «подарувати» суспільству універсальні технології забезпечення щасливого та продуктивного буття. При цьому розуміння природи людини в кожній окремій науковій школі значно відрізнялося, корегуючи на певному відрізку історії патерни соціальних відносин та індивідуальних смислів. Цікаво, що більшість із названих вчених, особливо зарубіжних, мали значний комерційний успіх як психологи-практики, працюючи саме в неформальному середовищі.

Порівняльний аналіз залишених ними теоретичних узагальнень дає змогу упевнитися в тому, що психологічній науці у фундаментальному плані доволі далеко до завершення побудови власної теорії, яка б задовольнила представників усіх існуючих визнаних наукових шкіл. Розмаїття біхевіористичних, гуманістичних, когнітивних, трансперсональних, релігійних, логотерапевтичних та інших концепцій є тому підтвердженням.

Слід зазначити, що сучасні науковці за рівнем інтенсивності та кількісними показниками значно випереджають своїх попередників, не дивлячись на те, що психологія як наука так і не визначилася остаточно зі своїм предметом, залишаючи пересічного професіонала – випускника закладу вищої освіти – серед безліч суб'єктивних та неостаточних узагальнень, що не дають можливості повної довіри ні собі як експерту, ні будь-якій науковій школі чи парадигмі в принципі.

Між тим такі критичні міркування не знижують ролі та значення отриманих до цього часу наукових узагальнень вчених, які продовжують

важкий шлях концептуальної та експериментальної роботи, намагаючись отримати універсальні закони та закономірності існування людської психіки в умовах, коли навіть визначення самого терміну «психіка» є неоднозначним у кожній окремій науковій субкультурі.

Така проблема багато в чому стала причиною ситуації, коли більшість молодих психологів-професіоналів, розуміючи складність та відповідальність за наслідки своєї професійної діяльності в умовах неформальної освіти, нерідко зовсім відмовляються від практики масштабної діяльності в неформальній освіті населення на користь добре перевічених та відпрацьованих моделей індивідуального консультування клієнтів, що в цілому нагадує класичну «революційну ситуацію», коли професіонали ще не можуть працювати «по-новому», а населення вже не хоче отримувати освітні послуги «по-старому» – тобто в класичних університетах та інших навчальних закладах формального типу.

Із цих очевидних причин якраз і виникає необхідність перегляду окремих аспектів професійної освіти психологів, а саме в контексті формування готовності майбутніх фахівців у сфері душевного здоров'я до відповідальної та ефективної конкурентної діяльності в умовах неформальної освіти.

На користь важливості такого завдання свідчать і виступають потужні демократичні процеси в суспільстві, які нарешті торкнулися й сфери реальної освіти. Закони України «Про вищу освіту» (2015 р.) [8], «Про освіту» (2017) [12], Концепція нової української школи (2017) [13]; Національна доктрина розвитку освіти [6] та інші нормативно-правові й ідеологічні документи демонструють не тільки тенденцію до більш вільного вибору населенням навчальних програм та закладів, де можна отримати загальну, професійну чи вищу освіту, а й популяризацію та визнання неформальної освіти як важливої частини системи в цілому.

Зазначені документи своїм контентом розширили можливості для свободи кожної окремої особистості, стали важливим чинником оптимізації діяльності неформальної освітньої сфери України, наближаючи той момент, коли будуть висунуті адекватні вимоги до її якості, а ініціативність усіх її суб'єктів посилиться ще й відповідальністю за освіту населення протягом життя.

Окреслена проблематика була предметом дослідження низки наук гуманітарного профілю, які розглядали неформальну освіту населення та професійну освіту майбутніх психологів із різних боків та під різними кутами зору: психологічним, педагогічним, соціологічним тощо. При цьому базові висновки та узагальнення вчених нерідко мирно співіснують у рамках дисертаційних ідей, але агресивно стикаються на практиці, демонструючи надто слабкий зв'язок із нею. Зокрема, в українському науковому дискурсі з питань профе-

сійної освіти майбутніх психологів спостерігаємо навіть певну конкуренцію між двома науковими спеціальностями, які пересікаються та доповнюють одна одну: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія і 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти [11; 7].

Перша представлена вченими, що розглядають джерела, рушійні сили, психологічні механізми та закономірності становлення і розвитку особистості майбутніх психологів, зосереджуючись, як правило, на темах їхнього інтелектуального та емоційного зростання в процесі навчання, закономірностях засвоєння суб'єктами психологічної практики необхідних знань, умінь та навичок, розвитку мотивів до професійної самореалізації тощо [7].

Друга наукова спеціальність досліджує мету, зміст, методи, організаційні форми та засоби професійної освіти майбутніх психологів, концентруючись на питаннях теоретико-методологічного характеру, розробки стандартів, моделей та педагогічних технологій, пошуку перспективних інновацій у професійній освіті як на рівні викладання окремих дисциплін професійно-орієнтованих циклів, розробки якісного навчально-методичного забезпечення, так і на рівні організації навчально-виробничої, виробничої та навчальної практик [11].

Аналіз наукових публікацій, електронних ресурсів Національної академії педагогічних наук України [14] дав змогу виявити напрями досліджень, які проводилися в Україні за останні 10-15 років і стосувалися професійної підготовки майбутніх психологів. Неможливо в рамках однієї статті навіть перелічити всі аспекти розвитку професійної компетентності цієї категорії фахівців, але назвемо деякі об'єкти досліджень, зокрема: розвиток професійної мотивації та ідентичності (І.А. Дружиніна [4], ціннісних орієнтацій та ціннісно-сислової сфери (Т.Є. Тітова [15], Т.А. Вілюжаніна [1]), особистісної зрілості майбутніх психологів (Н. М. Дідик [3]), професійного мислення (Т.Є. Гура [2]) тощо.

На жаль, розмаїття та велика кількість досліджень із проблем підготовки майбутніх психологів надто повільно трансформується у високу якість їх професійної діяльності, особливо на ринку неформальних освітніх послуг, що в сукупності дає змогу задекларувати як прогресивну та актуальну наукову ідею розроблення авторської версії підготовки до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти.

Її перспективність підтверджуються наявністю в теорії та практиці професійної освіти магістрів психології суперечностей між:

– об'єктивною потребою суспільства у високопрофесійних майстрах психологічного навчання населення в умовах неформальної освіти, які б гармонійно поєднували у своїй природі високий рівень фахових і педагогічних компетенцій, та

недостатнім рівнем теоретичної та методичної бази для розвитку такої майстерності в закладах вищої освіти;

- розумінням специфічності умов професійної діяльності психологів в умовах неформальної освіти та недостатнім рівнем насиченості процесу професійної освіти адекватними засобами й методами квазіпрофесійного характеру;

- потребою впровадження індивідуалізованих технологій розвитку готовності до професійної діяльності в неформальній освіті та використанню стандартизованих засобів і методів професійної освіти майбутніх психологів, що блокують підвищення їх кваліфікації.

Прагнення усунути представлені протиріччя, оптимально використовуючи педагогічні резерви закладів вищої освіти, детермінує необхідність теоретичного обґрунтування та емпіричної перевірки цілісної концепції формування готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти. Це зумовило вибір нами відповідної теми дисертаційного дослідження «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти».

Мета такого дослідження полягатиме в обґрунтуванні теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти.

На рівні попередніх, інтуїтивно привабливих прогнозів на даному етапі дослідження маємо лише проекти загальної та часткової гіпотез.

Так, загальна гіпотеза ґрунтується на припущенні, що підготовка майбутніх магістрів спеціальності 053 «Психологія» в закладах вищої освіти стане більш ефективною в контексті формування готовності студентів до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, якщо її буде реалізовано відповідно до розроблених теоретичних і методичних засад педагогічного процесу, змістовою основою яких стане авторська концепція та педагогічна технологія, що знайдуть свою об'єктивацію та деталізацію в *часткових гіпотезах*, відповідно до яких:

- проектно-цільовий кластер базуватиметься на розумінні готовності до професійної діяльності в умовах неформальної освіти як інтегративної професійної якості, що дає змогу досягнення перспективних особистих цілей та смислів на ринку неформальних освітніх послуг без надмірних психофізіологічних, інтелектуальних та емоційних напружень і деформацій та з мінімальними втратами часу й фінансів. При цьому результативні параметри означеної якості мають спиратися,

з одного боку, на існуючий соціальний запит, а з іншого – на потребу майбутніх магістрів психології у професійній і особистісній самореалізації;

- процесуальний кластер формування готовності до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти відображає повноцінну картину очної та дистанційної взаємодії суб'єктів андрагогічного процесу, в ході якої триває: визначення рівня готовності до професійної діяльності в умовах неформальної освіти та надання на основі результатів даної процедури вихідних рекомендацій щодо розвитку цієї професійної якості; побудова персональних «стартапів» виходу на ринок неформальних освітніх послуг та конструювання індивідуальних траєкторій розвитку відповідних компетентностей на основі встановлених поведінкових, внутрішньо-рефлексивних та інтелектуальних характеристик людини, ступеня її особистісної мотивації, а також аналізу труднощів, з якими вона стикалася на етапі проходження педагогічної та психологічної практики;

- результативний кластер формування готовності до професійної діяльності майбутніх магістрів психології в умовах неформальної освіти упредметнюється через вихід на автономні пізнавальні інтереси студентів, що гарантують повноцінну суб'єктність професіоналів у виборі варіантів самоідентифікації та самореалізації, інтенсивне вивчення природи актуальних освітніх послуг.

Висновки. Представлені у статті аргументи доводять актуально-перспективний характер наукового дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх магістрів із психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти.

Подальшого опрацювання потребує конкретизація недоліків та емпіричних характеристик традиційного педагогічного процесу в закладах вищої освіти, пошук та обґрунтування індикаторів готовності зазначених фахівців до успішної роботи в обставинах невизначеного характеру.

Суттєвою проблемою виступає також ідентифікація та висвітлення найбільш популярних та вигідних варіантів неформального освітнього бізнесу, який потенційно включає психолого-педагогічні послуги майбутніх магістрів психології.

Перспективною темою для опрацювання є аналітична робота над змістом найбільш конструктивних пропозицій українських та світових дослідників проблеми, пошук ідей для екстраполяції із суміжних галузей та сфер, в яких питання збільшення конкурентних переваг фахівців на ринку неформальних освітніх послуг стало предметом дослідження або емпіричного успіху.

Список використаної літератури:

1. Вилюжанина Т.А. Динамика образа «Я» студентів-психологів. *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д. Максименка*. Київ, 2002. С. 46–49.
2. Гура Т.Є. Психологічні закономірності, механізми та принципи розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 25. С. 266–272. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_25_37. (дата звернення: 21.08.2018).
3. Дідик Н.М. Дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 160–170. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_23_16 (дата звернення: 21.08.2018).
4. Дружиніна І.А. Розвиток професійної ідентичності майбутніх практичних психологів засобами активного соціально-психологічного навчання. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ-Ніжин : Видавництво НДУ; ДС «Міланік», 2007. Т. 10, Вип. 1. С. 74–76.*
5. Максименко С.Д., Ільїна Т.Б. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 1999. № 1. С. 2–6.
6. Національна доктрина розвитку освіти. URL : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 21.08.2018).
7. Паспорт спеціальності 19.00.07: педагогічна та вікова психологія. URL : <https://www.pdpu.edu.ua/nauka/180-naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/spetsializovana-vchena-rada-d-41-053-03/chleni-radi-ta-pasporti-spetsialnosti/810-pasport-spetsialnosti-19-00-07-pedagogichna-ta-vikova-psikhologiya> (дата звернення 10.08.2018 р.).
8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 21.08.2018).
9. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.1993 р. № 896. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 21.08.2018).
10. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова кабінету міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 21.08.2018).
11. Про затвердження переліку паспортів у галузі педагогічних наук : постановка Президії Вищої атестаційної комісії України від 14.09.2006 р. № 6-06/8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v06-0330-06> (дата звернення 10.08.2018 р.).
12. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 21.08.2018).
13. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 21.07.2018).
14. Протоколи засідань міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології. URL : <http://naps.gov.ua/ua/iccr/protocols/> (дата звернення 10.08.2018 р.).
15. Тітова Т.Є. Проблема психологічного супроводу формування ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів. *Психологія і особистість*. 2015. № 1(7). С. 176–185.
16. Фейджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, эксперименты, упражнения. 5-е междунар. изд. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 864 с.

Ponomarenko O. The problem of formation of the readiness of future masters of psychology for professional activity in non-formal education

The article considers the necessity of setting a scientific and pedagogical problem of formation of the readiness of future masters of psychology for professional activity in non-formal education.

The urgency of the problem is determined by the absence of any control over the providers of educational services in the market of non-formal education, in which people without classical psychological education with superficial ideas about the possible consequences of their commercial activity for the mental state and physical well-being of citizens appear, and sometimes somehow dominate.

It has been shown that at the level of professional education of future masters of psychology there is a number of contradictions that restrain the possibilities of the most complete realization of potential of graduates of magistrates in the market of non-formal educational services, achievement of promising personal goals and meanings without excessive psychophysiological, intellectual and emotional stresses and deformations and with minimal losses of time and finance.

The procedural arrangements for formation of the readiness for future professional masters of psychology in the conditions of non-formal education are offered through the creation of personal “start-ups” of entering

the market and the design of individual trajectories of development of the respective competencies based on the established behavioral, internal reflexive and intellectual characteristics of a person, the degree of its personal motivation, as well as the analysis of the difficulties, which it faced at the stage of pedagogical and psychological practice.

It was shown that in the performance plan the final readiness is materialized through finding the autonomous cognitive interests of students, which guarantee the full-fledged subjectivity of professionals in choosing the options for self-identification and self-realization, intensive study of the nature of actual educational services.

It was argued that the specification of disadvantages and empirical characteristics of the traditional pedagogical process at institutions of higher education, the search and substantiation of indicators of readiness of these specialists for successful work in uncertain circumstances require further elaboration.

A promising topic for analysis is an analytical work on the content of the most constructive proposals of Ukrainian and world researchers of the problem, the search for ideas for extrapolation from related industries and spheres, in which the issue of increasing the competitive advantages of specialists in the market of non-formal educational services has become the subject of research or empirical success.

Key words: *future masters of psychology, non-formal education, professional education, educational services, psychological and pedagogical activity.*